

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.44>

ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ АВІАПАСАЖИРІВ

Чулінда Л.І.,

доцент, юридичний факультет

ORCID: 0000-0002-3771-4854

e-mail: Chulinda@ukr.net

Бем Н.В.,

доцент, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Національний авіаційний університет

ORCID: 0000-0002-3610-7948

e-mail: bemnatali@gmail.com

Чулінда Л.І., Бем Н.В. Правові основи інформаційної політики щодо захисту прав авіапасажирів.

Стаття присвячена обґрунтуванню необхідності уніфікації національного законодавства України з актами Європейського Союзу у сфері прав людини, зокрема, прав авіапасажирів. У статті узагальнено представлений аналіз ефективності існуючих нормативно-правових актів та механізмів, які спрямовані на забезпечення високого рівня захисту прав та безпеки авіапасажирів у конкретних ситуаціях. Стверджується, що Україна бере на себе зобов'язання привести національне законодавство у сфері захисту прав авіапасажирів у повну відповідність до актів ЄС, незважаючи на найбільший виклик на шляху розбудови України – повномасштабне вторгнення РФ і закриття на сьогодні повітряного простору України. Напрацювання правових механізмів для захисту прав авіапасажирів зумовлене не тільки прагненням забезпечити їх безпеку під час подорожей, а й сприяє розвитку авіаційної індустрії загалом. Підкреслюється необхідність у процесі імплементації актів ЄС приділяти увагу захисту прав авіапасажирів, оскільки стандарти прав людини потребують належного вивчення і реалізації для ефективного використання спільного повітряного простору, відновлення аеронавігаційної інфраструктури. Основна увага зосереджена на особливостях узгодження національних та загальноєвропейських стандартів, що вимагає значних зусиль та великої кількості заходів з боку держави, зокрема, належної імплементації актів ЄС щодо прав авіапасажирів, захисту прав споживачів. Було також проаналізовано наступні кроки щодо подальших зобов'язань України. Посилення уваги до захисту прав авіапасажирів має практичне значення для підвищення ефективності співробітництва України та ЄС у сфері прав людини та створення сучасної правової бази щодо авіаційних правил щодо прав авіапасажирів в Україні. Виокремлено завдання, які потрібно виконати для успішної інтеграції України у спільний авіаційний простір ЄС. Досвід правозастосування захисту прав авіапасажирів ЄС буде сприяти відновленню можливостей нашої держави для безпеки польотів цивільної авіації. Проведення досліджень у цьому напрямі є актуальним та необхідним науковим пошуком.

Ключові слова: права людини, захист прав авіапасажирів, Регламент ЄС 261/2004, цивільна авіація, євроінтеграційні процеси.

Chulinda L.I., Bem N.V. Legal bases of the information policy regarding the protection of the rights of air passengers.

The article is devoted to the justification of the need to unify the national legislation of Ukraine with the acts of the European Union in the field of human rights, in particular, the rights of air passengers. The article summarizes the analysis of the effectiveness of existing legal acts and mechanisms aimed at ensuring a high level of protection of the rights and safety of air passengers in specific situations. It is claimed that Ukraine undertakes to bring national legislation in the field of air passenger rights protection

into full compliance with EU acts, despite the biggest challenge on the way to building democracy in Ukraine - the full-scale invasion of the Russian Federation and the closure of Ukrainian airspace for today. The development of legal mechanisms to protect the rights of air passengers is determined not only by the desire to ensure their safety during travel, but also contributes to the development of the aviation industry in general. The need to pay attention to the protection of the rights of air passengers in the process of implementation of EU acts is emphasized, since human rights standards require proper study and implementation for the effective use of common air space, restoration of air navigation infrastructure. The main attention is focused on the peculiarities of the harmonization of national and European standards, which requires significant efforts and a large number of measures on the part of the state, in particular, the proper implementation of EU acts regarding the rights of air passengers and the protection of consumer rights. Next steps regarding further obligations of Ukraine were also analyzed. Increasing attention to the protection of the rights of air passengers is of practical importance for increasing the effectiveness of cooperation between Ukraine and the EU in the field of human rights and creating a modern legal framework for aviation regulations regarding the rights of air passengers in the country. Tasks that need to be completed for the successful integration of Ukraine into the common aviation space of the EU are highlighted. The experience of law enforcement for the protection of the rights of EU air passengers will contribute to the restoration of our state's capabilities for the safety of civil aviation flights. Conducting research in this direction is a relevant and necessary scientific search.

Key words: human rights, protection of the rights of air passengers, EU Regulation 261/2004, civil aviation, European integration processes.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що повітряний простір України та всі аеропорти були закриті для літаків цивільної авіації вночі 24 лютого 2022 року в день широкомасштабного вторгнення Росії в Україну, наша держава продовжує приділяти увагу здійсненню ефективної адаптації законодавства України до актів ЄС, зокрема, інформаційній політиці щодо захисту прав авіапасажирів, оскільки це є одним із надзвичайно актуальних завдань для відновлення цивільної авіації. Підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1], Угоди між Україною та Європейським Союзом про спільний авіаційний простір [2] має наслідком посилення процесів адаптації національного законодавства у сфері захисту прав авіапасажирів, врахування положень актів ЄС, що сприятиме виконанню Україною рекомендацій Європейської Комісії у напрямі набуття членства в ЄС, покращення міжнародного іміджу України та її інвестиційної привабливості.

Воєнна агресія РФ негативно вплинула на міжнародне авіаційне сполучення [3], а також на роботу, пов'язану з євроінтеграційними процесами. Напрацювання правових механізмів для захисту прав авіапасажирів зумовлене не тільки прагненням забезпечити їх безпеку під час подорожей, а й загалом сприяє розвитку авіаційної індустрії.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідження прав людини, їх захист в Європейському Суді з прав людини здійснювали такі вчені, як П. Рабінович, М. Козюбра, В. Шаповал, А. Стрижак, С. Шевчук, Н. Оніщенко та ін., які висвітлюють широке коло питань у сфері реалізації та захисту основних прав людини. Питання адаптації національного законодавства у сфері цивільної авіації досліджували такі вчені, як О. Григоров, О. Гусар, А. Філіппов, О. Рябченко, І. Сопілко, Л. Чулінда та ін. Дослідження особливостей правової регламентації відносин у сфері цивільної авіації досліджували М. Раскалей, І. Слободська. Проте, незважаючи на змістовну дослідницьку базу, захист прав авіапасажирів не був предметом розгляду вітчизняних науковців, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Метою статті є аналіз актів Європейського Союзу щодо особливостей захисту прав авіапасажирів у ЄС, що має практичне значення для підвищення ефективності співробітництва України та ЄС у сфері захисту прав людини та створення сучасної правової бази використання актів ЄС. Комплексне застосування загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження дозволило забезпечити глибокий аналіз системи правового регулювання, що стосується авіапасажирів в ЄС, визначити ефективність існуючих норм, а також обґрунтувати можливі напрями їх подальшого вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Під стандартами прав людини прийнято розуміти визнані міжнародним співтовариством і закріплені в універсальних регіональних документах правові норми, що визначають усі необхідні права, а також їх забезпечення на практиці і захист [4]. Єдиний по-

вітряний простір є надзвичайно важливим і вигідним для авіапасажирів, які мають можливість користуватися нижчими тарифами та ширшим вибором перевізників і послуг, ніж у минулому. Однак необхідними є уніфіковані заходи для захисту прав авіапасажирів і забезпечення переваг єдиного ринку.

Європейський парламент і Рада ЄС розробили загальні правила авіаперавезень з метою гарантування отримання авіапасажирами високого рівня допомоги у разі затримок або скасування їхньої подорожі. Законодавство ЄС захищає авіапасажирів, яким відмовлено в посадці або рейс скасовано чи затримано. Пасажири можуть отримати захист своїх прав у разі аварій або втрати, знищення чи пошкодження багажу. Люди з обмеженими можливостями чи обмеженою мобільністю користуються особливими правами та захистом відповідно до європейського законодавства про права пасажирів.

Регламент Європейського парламенту і Ради ЄС № 261/2004 від 11 лютого 2004 року про запровадження спільних правил компенсації та допомоги пасажирам у разі відмови у перевезенні та скасування чи тривалої затримки рейсів [5] встановлює загальні правила та визначає мінімальні стандарти щодо грошової компенсації та допомоги пасажирам у разі відмови у перевезенні не з їх вини, скасованого рейсу, тривалої затримки та розміщення у нижчому класі. Цей Регламент є обов'язковим у повному обсязі та підлягає прямому застосуванню в усіх державах-членах. Регламент ЄС поширюється на всіх пасажирів, зокрема і громадян, які не є членами ЄС, які вилетіли з будь-якого аеропорту в межах ЄС або прибули до країни ЄС з авіакомпанією, зареєстрованою у країні Європейського Союзу.

Відповідно до преамбули Регламенту діяльність ЄС у сфері цивільної авіації має на меті забезпечення високого рівня захисту прав пасажирів. Відмова в перевезенні та скасування чи тривала затримка рейсів може спричинити серйозні проблеми й незручності для пасажирів. ЄС підвищує стандарти як для посилення захисту прав пасажирів, так і для забезпечення діяльності авіаперавізників відповідно до гармонізованих умов на ринку.

Кожна людина є носієм невід'ємних, невідчужуваних прав, тому фізична особа не може бути їх позбавлена за жодних обставин та умов, також виключається можливість звуження їх змісту і обсягу та вибіркоче гарантування їх державою [6]. Для реалізації захисту прав авіапасажирів необхідні не тільки відповідні заходи щодо підвищення якості законодавства в цій сфері, удосконалення діяльності усіх гілок влади, а й підвищення активності громадян у контексті реалізації права захищати свої права та свободи всіма способами, не забороненими законом [7].

Аналіз права на компенсацію у разі скасування рейсу засвідчує, що перевізник повинен запропонувати вибір між поверненням коштів і зміною бронювання на пізнішу дату/час. Авіапасажир також має право на турботу про нього. Якщо рейс затримано більш, ніж на 2 години, скасовано або відмовлено в посадці, авіакомпанія зобов'язана піклуватися про пасажирів під час порушеного рейсу. Авіапасажир має право на 2 безкоштовні дзвінки, електронні листи або безкоштовний факс, безкоштовну їжу та напої, проживання в готелі, трансфер до/з аеропорту. Якщо авіакомпанія не подбала про авіапасажира, вона повинна відшкодувати витрати.

Серед обов'язків авіаперавізників варто звернути увагу на те, що вимоги щодо зменшення проблем і незручностей, які створює для пасажирів скасування рейсів, враховують, що перевізники зобов'язані інформувати пасажирів про скасування до запланованого часу відправлення, а також пропонувати їм доцільну зміну маршруту, щоб пасажири могли відповідним чином змінити свої плани. Якщо авіаперавізники не зроблять цього, вони повинні надати пасажирам компенсацію, крім випадків, коли таке скасування відбувається за надзвичайних обставин, яких було б неможливо уникнути навіть у разі вжиття всіх розумних заходів. Пасажири, чий рейс скасовано, повинні мати змогу або отримати відшкодування вартості своїх квитків, або отримати можливість зміни маршруту на прийнятних умовах, а також отримати належну увагу у період очікування пізнішого рейсу. Якщо пасажир був повідомлений про скасування менш ніж за 14 днів до рейсу, він також має право на компенсацію за затримку в прибутті до пункту призначення. Це залежить від тривалості затримки та відстані подорожі. Сума компенсації коливається від 125 до 600 євро.

Варто зазначити, що Регламент ЄС надає визначення надзвичайних обставин. Обов'язки авіаперавізників обмежуються або скасовуються у випадках, якщо подія була спричинена надзвичайними обставинами, яких було б неможливо уникнути навіть у разі вжиття всіх розумних заходів. Зокрема, такі обставини можуть виникати у випадку політичної нестабільності, виникнення ме-

теорологічних умов, несумісних із виконанням відповідного рейсу, ризиків безпеки та страйків, які впливають на експлуатацію з боку авіаперевізника, що здійснює експлуатацію [5].

Наприклад, 17 серпня 2023 року аеропорт у Франкфурті повідомив, що на злітній смузі накопичилося багато води, роботу аеропорту зупинили більш, як на 2 години [8]. Загалом через затоплення скасували майже 70 рейсів. Окрім цього, близько 23 рейсів перенаправили з Франкфурта прямо у повітрі, оскільки зливу в Німеччині супроводжували значні грози. Метеорологічні служби зафіксували понад 15 тисяч ударів блискавки протягом години. Вітер подекуди досягав швидкості 81 кілометр за годину, а кількість опадів – 60 літрів на квадратний метр. Загалом від повені постраждало понад тисячу пасажирів. Окрім проблем з рейсами, люди не могли вийти з літаків, які вже приземлилися. Високий рівень води не дозволяв це зробити.

До надзвичайних обставин можна віднести технічні проблеми в літаку, що мають наслідком затримку рейсу. Наприклад, затримка міжнародного рейсу через витік пального з панелі доступу до бака на крилі літака належить до надзвичайних обставин, оскільки виникла внаслідок дефектів конструкції літака, які перевізник не міг ні передбачити, ні попередити. В іншій ситуації затримка рейсу може бути викликана протіканням гідравлічної системи, що могла б мати наслідком відсутність безпечної посадки або користування автопілотом. Дефект не було виявлено у процесі здійснення рутинного технічного утримання літака. Оскільки з таким дефектом літак неможливо було використовувати, перевізник не зміг здійснити рейс. Через рідкісність дефекту перевізник не мав на складі необхідної запасної частини та був змушений її замовляти.

Авіапасажири мають право на компенсацію у разі затримання рейсу. Якщо відправлення рейсу затримується більш ніж на дві години, перевізник повинен запропонувати допомогу, як і у випадку скасування рейсу. Якщо прибуття до пункту призначення затримується більше, ніж на три години, пасажир має право на компенсацію від 250 до 600 євро. Час затримки розраховується через порівняння запланованого часу прибуття, зазначеного в підтвердженні бронювання, і фактичного часу прибуття, тобто з моменту відкриття дверей літака після приземлення.

Крім того, згідно з Монреальською конвенцією 1999 року пасажирів можуть також вимагати відшкодування збитків, спричинених затримкою рейсу, таких як додатково проведений час в аеропорту, пропущене сполучення поза повітряним транспортом тощо. До уваги береться те, що затримка не викликана причинами, які не залежать від перевізника та/або його агентів тощо [9]. У правових нормах акцентується увага на тому, що політ вважається затриманим, якщо регулярний рейс прибув у кінцевий пункт призначення пізніше, ніж на 3 години.

В актах ЄС увага приділяється такій важливій ситуації, коли авіапасажир має проблеми з багажем. Відповідальність перевізників має певні обмеження, оскільки вони на своїх сайтах, як правило, надають перелік речей, за які він не несе відповідальності (переважно цінності, ліки тощо), а тому категорично не рекомендується зберігати в своєму багажі такі речі, як готівка, побутова електроніка, важливі документи тощо. Якщо пасажир помітив, що багаж пошкоджений або не прибув разом із рейсом, на якому він летів, необхідно негайно подати заяву про це та заповнити акт про пошкодження багажу, інакше пасажир не зможе довести, що пошкодження сталося саме під час цієї конкретної подорожі.

Багаж вважається остаточно втраченим, якщо авіакомпанія повідомить про це або якщо багаж не прибув протягом 21 дня з дати рейсу авіапасажира. У разі затримки (або остаточної втрати) багажу пасажирів можуть придбати предмети першої необхідності (основний одяг, туалетно-косметичні засоби тощо), відповідно до часу затримки доставки багажу, тому слід обов'язково зберігати квитанції про такі покупки. Під час висування претензій пасажирів рекомендується надати якомога більше доказів вартості скарги, тобто надати чеки про купівлю. У випадку рекламації втраченого багажу, якщо немає чеків, авіакомпанії можуть нарахувати компенсацію за допомогою різних методів, наприклад, на основі загальної ваги втраченого багажу.

Для України, яка прагне стати членом ЄС, важливим є адаптація законодавства ЄС, зокрема, у сфері захисту прав авіапасажирів та їх врахування у національній судовій практиці. Використання європейського досвіду у сфері цивільної авіації сприятиме досягненню відповідності правової системи України європейським стандартам цивільної авіації [10].

Стаття 14 Регламенту ЄС встановлює обов'язок інформувати пасажирів про їхні права. Авіаперевізник повинен забезпечити розміщення біля стійки реєстрації розбірливе повідомлення з текстом таким чином, щоб таке оголошення було чітко видиме для пасажирів: «Якщо вам відмовляють у перевезенні або ваш рейс скасований чи затримується протягом принаймні двох годин,

попросить на стійці реєстрації або на виході на посадку текст, у якому визначені ваші права, зокрема стосовно компенсації та допомоги» [5].

Авіаційні перевезення авіаперевізниками України врегульовані Правилами повітряних перевезень та обслуговування пасажирів та багажу, нормами Повітряного кодексу України, Законом України «Про захист прав споживачів», Цивільним кодексом України та правилами авіаперевізника.

Авіаційні правила України «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу» (2019) [11] встановлюють загальні умови перевезення пасажирів і багажу повітряним транспортом, забезпечення безпеки польотів та якості обслуговування. Авіаційні правила враховують, зокрема, положення Регламенту (ЄС) 261/2004 про запровадження загальних правил компенсації та допомоги пасажиром у разі відмови у перевезенні та скасування чи тривалої затримки рейсів.

Законодавство України містить імплементовані положення Регламенту № 261/2004, право на отримання грошової компенсації пасажиром у разі скасування рейсу відображено у ст. 105 Повітряного кодексу України, главі 4 Розділу XV Авіаційних правил України. Разом з тим, у національному законодавстві, відсутнє право на грошову компенсацію у разі затримки авіарейсу, не забезпечено право на компенсацію витрат, яких зазнали пасажирів у зв'язку із втратою часу [12]. Правознавці звертають увагу на те, що в Україні необхідно розробити Концепцію захисту прав людини під час воєнного стану, а також визначити акценти щодо її структури та спрямованості [13].

У розумінні Регламенту № 261/2004 пасажирів, рейси яких було затримано, та пасажирів, рейси яких було скасовано, опиняються в аналогічних ситуаціях, що дає їм однакові права на грошову компенсацію. Якщо ж на противагу цьому, пасажирів затриманих рейсів не будуть мати права на матеріальне відшкодування, їх права будуть порушені, на відміну від пасажирів, рейси яких скасовано, оскільки вони також зазнають втрати часу, який міг бути використаний на перевезення. Результатом встановлення регламентації повітряних перевезень у межах Європейського Союзу стало підвищення рівня прав пасажирів повітряного транспорту.

Таким чином, з метою забезпечення належного виконання Україною взятих на себе зобов'язань щодо адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу та захисту прав споживачів при здійсненні ними повітряних подорожей необхідно закріпити у національному законодавстві право пасажирів на отримання компенсації матеріальної шкоди у разі скасування чи затримки рейсу.

Успіх адаптації ґрунтується не лише на аналізі українського законодавства у сфері цивільної авіації з погляду права ЄС, а й на рецепції цілого комплексу правових принципів, концепцій, доктрин і понять, що є основою правової системи ЄС. Дослідження особливостей захисту прав авіапасажирів в актах ЄС є одним із факторів ефективності адаптації законодавства України до актів ЄС, створення умов для їх належного застосування з метою поступового впровадження у правову систему України.

Висновок. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що ключові аспекти Регламенту ЄС № 261/2004, який визначає права пасажирів у випадках скасування чи тривалої затримки рейсів, доповнюють ключові гарантії прав пасажирів у сучасній авіаційній сфері. Акти національного авіаційного законодавства не вичерпують повністю шляхів вирішення проблем у зазначеній сфері, окремі з них потребують оновлення, зокрема, із врахуванням європейських стандартів щодо прав людини, оскільки у національному законодавстві України ще досі існують певні нормативно-правові колізії реалізації захисту прав авіапасажирів.

Отже, максимальне забезпечення безперервної діяльності щодо адаптації національного авіаційного законодавства до актів ЄС у складних умовах воєнної агресії з боку РФ є надзвичайно важливим. Настане час перемоги і небо над суверенною Україною буде знов відкрите і безпечно для польотів цивільної авіації, до нас повернуться пасажирів та авіакомпанії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
2. Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-21#Text.

3. Чулінда Л.І., Устинова І.П. Правові питання відновлення інфраструктури аеропортів України. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2023, № 2. С. 111–115.
4. Основні права людини: німецько-український правовий вимір: монографія / за ред. Мельника Р.С. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с.
5. Регламент Європейського парламенту і Ради ЄС № 261/2004 від 11 лютого 2004 року про запровадження спільних правил компенсації та допомоги пасажиром у разі відмови у перевезенні та скасування чи тривалої затримки рейсів, та скасування Регламенту (ЄС) № 295/91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_912#Text.
6. Лазарєва М.Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 51–53.
7. Кравчук С. Проблемні аспекти захисту конституційних прав людини в Україні та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. № 71. С. 89–94.
8. Germany: Flooding disrupts flights at Frankfurt Airport. URL: <https://www.dw.com/en/germany-flooding-disrupts-flights-at-frankfurt-airport/a-66554992>.
9. Конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень. 1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_594#Text.
10. Чулінда Л.І., Гусар Л.І. Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток цивільної авіації України. *Ампаро. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці*. Т. 2. 2022. С. 144–150.
11. Авіаційні правила України. «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу». 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-19#Text>.
12. Алексєєв С.О., Білоцерковець Д.О. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 106 Повітряного кодексу України (щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу)». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH6LG00A.html
13. Рябченко О.П., Сопілко І.М. До питання формування концепції захисту прав людини під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 414–417.